

סיכום עונת החפירות הראשונה בבית שערים (גן לאומי בית שערים)

ד"ר עדי ארליך, המכון לארכיאולוגיה ע"ש זינמן, אוניברסיטת חיפה

העיר בית שערים העתיקה נמצאת על גבעת שיח אבריק, במקום בו ניצב כיום פסל אלכסנדר זייד ומתגוררים צאצאי המקימים של ארגון השומר. במורדות הגבעה שכן בית הקברות המפורסם של העיר. בית שערים הייתה עיר הסנהדרין ובה גר רבי יהודה הנשיא חותם המשנה. לאחר מותו וקבורתו של רבי יהודה הנשיא הפך בית הקברות למוקד משיכה ליהודי ארץ ישראל והתפוצות. החפירות הראשונות באתר נערכו בשנות השלושים והחמישים של המאה הקודמת על ידי מזר ואביגד, ובהן נחשפו בית הקברות ומספר מבנים מהעיר עצמה. מאז נעשו כמה חפירות הצלה באתר, ולאחרונה גם נחשף מאגר מים גדול ליד הקברים במדרון הדרום מערבי (ראו בחדשות בעתיקות ספטמבר 2014).

שישים וחמש שנים לאחר תום החפירות הראשונות, חזרנו לחפור את העיר שכמעט ואינה מוכרת. החפירות הן בניהול ד"ר עדי ארליך מהמכון לארכיאולוגיה ע"ש זינמן באוניברסיטת חיפה, בסיוע רונה אביסוף ובשיתוף הגן הלאומי בית שערים ומנהלת רויטל וייס. עונת החפירות הראשונה התקיימה בספטמבר 2014, בהשתתפות צוות מסור, סטודנטים ומתנדבים.

מטרת החפירה היא להכיר את העיר ותולדותיה לאורך השנים, את מעמדה כעיר יהודית גלילית עשירה עם ניחוח קוסמופוליטי, ולהבין את הקשר בין העיר לבית הקברות. כמו כן בכוונתנו לברר את תהליך ומועד עליית העיר ונפילתה, ואת השינויים האתניים שעברו עליה מאז התקופה ההלניסטית ועד שלהי התקופה הביזנטית. אחת השאלות העיקריות נוגעות למשבר שפקד את העיר באמצע המאה הרביעית לספירה, והאפשרות לקשור אותו למרד גאולוס בשנת 351 או לרעידת האדמה של שנת 363, וגורלה של העיר לאחר מכן.

נפתחו ארבע שטחי חפירה, שניים על הגבעה ושניים לאורך הכביש המוביל לגן הלאומי, במדרון הצפוני של הגבעה (איור 1). בצפון נפתח שטח אחד בסמוך לשכונת בית הכנסת, ובו התגלו ראשי מפולות. עוד בצפון נחשפו כמה קירות הסמוכים לבית הבד, והמפולת העשירה באזור זה מתוארכת למאות הרביעית עד אמצע החמישית לספירה, שלב שאינו מוכר עד כה בחיי האתר, ומתאים לתקופה שלאחר דעיכת העיר כפי שהוצע בחפירות הראשונות.

במרום הגבעה נפתח שטח מצפון לפסל אלכסנדר, ובו מתחת לשכבות פסולת מהתקופה הממלוכית והעות'מאנית התגלתה ארכיטקטורה הכוללת רצפות וקירות שטיבם עדיין אינו ברור. שטח נוסף נפתח מעל הבזיליקה (מדרום מזרח לה), ושם ניכרת ארכיטקטורה עם עמודים קטנים ומפולות (איור 2). באזור זה נמצאו אבן בליסטרה וכלי נשק המעידים על נוכחות

צבאית. בשכבה זאת יש הפרעות מאוחרות, אך על פי הכלים השלמים דומה שהיא מאמצע המאה השלישית ועד אמצע המאה הרביעית לספירה, דבר שעוד יתברר בהמשך עיבוד החומר. ייתכן ושכבה זאת תאיר באור חדש את גורלה של בית שערים במאה הרביעית והקשר למרד גאולוס העלום. באחד מהריבועים התגלה בור מים שכרגע רק פיו חשוף (איור 3), ובתוכו מפולת גדולה, שראשה מתוארך אף הוא בערך למאות שלישית עד מחצית הרביעית לספירה, ומכאן שיתכן והבור עצמו אף קדם לכך. בנוסף לבור נבדקו ותועדו על ידי ד"ר צביקה צוק וצוות נלווה שני בורות מים הנמצאים בין הבזיליקה לבין הפסל. בורות אלו מצטרפים לבורות אחדים שנחפרו על

ידי מזר ואביגד וזמנם ככל

איור 1 : שטחי החפירה על רקע מפת צילום

הנראה מהמאה ה-1 לספירה.

בעונה הבאה נרחיב את שטחי החפירה הנוכחיים ואף נפתח שטחים נוספים ברחבי הגבעה כדי להבין את אופי היישוב והיקפו, וזאת בתיאום עם הגורמים המעורבים ועם התושבים הגרים על הגבעה.

איור 2 : שטח חפירות A. ברקע הבזיליקה.

איור 3 : בור המים בשטח חפירות A